

Agnieszka Romanko

GENEZA I PRZEDMIOT KONKORDATU
MIĘDZY STOLICĄ APOSTOLSKĄ
I RZECZĄPOSPOLITĄ POLSKĄ Z 1993 ROKU*

Umowa międzynarodowa, jaką jest *Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r.*¹ jest aktem normatywnym normalizującym stosunki między Kościołem katolickim a Państwem Polskim². Konkordat, jak każda ratyfikowana umowa międzynarodowa, jest źródłem powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej³.

Celem artykułu będzie analiza Konkordatu polskiego z 1993 r. stanowiącego uszczegółowienie następujących zasad proklamowanych przez Sobór Watykański II: 1) wolności religijnej; 2) autonomii i niezależności Kościoła i państwa, każdego w swoim zakresie; 3) współdziałania społeczności religijnej ze społecznością państwową. Zanim będą scharakteryzowane wybrane postanowienia Konkordatu dotyczące sytuacji Kościoła katolic-

DR AGNIESZKA ROMANKO – adiunkt, Katedra Kościelnego Prawa Publicznego i Konstytucyjnego, Instytut Prawa Kanonicznego, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; adres do korespondencji: al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: agnieszka24@kul.pl; <https://orcid.org/0000-0001-9206-747X>

* Artykuł stanowi rozszerzoną wersję referatu nt. „Konkordat w Polsce” wygłoszonego w dniu 31 października 2018 r. w Pradze podczas Międzynarodowej Konferencji Naukowej Prawa Kanonicznego pt. „Mimokodexové právo katolícké cirkve”.

¹ Dz. U. z 1998 r., Nr 51, poz. 318.

² Szerzej na temat genezy i rozwoju oraz pojęcia i rodzajów umów konkordatowych zob. Krukowski 1995, 15-27, natomiast szerzej na temat konkordatów do końca XIX w. zob. Włodarczyk 1986, 39-161.

³ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

kiego w Rzeczypospolitej Polskiej, zostanie opisana geneza stabilizacji relacji między państwem i Kościołem katolickim w Polsce, a także przesłanki, jakimi kierowały się Strony w zawieraniu Konkordatu.

1. GENEZA STABILIZACJI RELACJI MIĘDZY PAŃSTWEM I KOŚCIOŁEM KATOLICKIM W POLSCE

Po zerwaniu dnia 12 września 1945 r. przez Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej *Konkordatu pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską* z 10 lutego 1925 r.⁴ państwo, zmierzając do podporządkowania sobie Kościoła w Polsce, jednostronnie regulowało stosunki ze społecznością religijną, uniemożliwiając Kościołowi katolickiemu pełnienie swojej misji. Pomimo tego, iż podejmowano starania o przywrócenie regulacji dwustronnej (np. Porozumienie z 14 kwietnia 1950 r. między Episkopatem Polski i Rządem PRL), władze państwowe w praktyce nie respektowały zawartych postanowień. Dnia 6 lipca 1974 r. w sposób formalny zainicjowano stałe kontakty między Stolicą Apostolską i Polską Republiką Ludową na skutek podpisanego w Watykanie protokołu uzgodnień dotyczącego kontaktów dwustronnych. W 1980 r. została reaktywowana Komisja Wspólna złożona z przedstawicieli Rządu i Episkopatu, która miała doprowadzić do sfinalizowania prac normalizujących sytuację Kościoła katolickiego w Polsce. Zgodnie z ustaleniami ze Stolicą Apostolską, Konferencja Episkopatu zaproponowała regulację na dwóch płaszczyznach: stosunki między PRL a Stolicą Apostolską miały być uregulowane za pomocą konwencji, natomiast między Konferencją Episkopatu a Rządem PRL – za pomocą ustawy [Góralski 1998, 13-18].

Zmiany społeczno-polityczne oraz transformacje ustrojowe zainicjowane w 1989 r. miały wpływ na proces mający na celu stabilizację wzajemnych relacji. W procesach tych przemian wyróżnia się dwa etapy: normalizację stosunków w drodze ustrojowej oraz normalizację w drodze Konkordatu i Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Pierwszy etap związany jest z uchwaleniem w dniu 17 maja 1989 r. tzw. „pakietu ustaw majowych”, tj. ustawy o *gwarancjach wolności sumienia i wyznania*⁵, ustawy o *stosunku Pań-*

⁴ Dz. U. Nr 72, poz. 501, art. 87.

⁵ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o *gwarancjach wolności sumienia i wyznania*, Dz. U. z 2017 r., poz. 1153.

stwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej⁶, ustawy o ubezpieczeniu społecznym duchownych⁷. Drugi etap związany jest ze szczegółowymi zasadami, stanowiącymi podstawy relacji między państwem i Kościołem w Polsce, które zostały uregulowane w Konstytucji RP i Konkordacie zawartym między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską [Sitarz 2010, 276-77]. Sytuację polityczną w Polsce sprzyjającą sfinalizowaniu sprawy wznowienia przez Polskę stosunków dyplomatycznych ze Stolicą Apostolską zmieniły wyniki wyborów parlamentarnych z 4 czerwca 1989 r. W dniu 26 sierpnia 1989 r. papież Jan Paweł II mianował abpa Józefa Kowalczyka nuncjuszem apostolskim w Polsce⁸, natomiast Rząd desygnował ministra Jerzego Kuberskiego ambasadorem nadzwyczajnym i pełnomocnym Polski przy Stolicy Apostolskiej. Po rokowaniach między Stroną kościelną i państwową, uzgodniony tekst konkordatu, dnia 28 lipca 1993 r. został podpisany przez przedstawicieli Stron: abpa J. Kowalczyka, nuncjusza apostolskiego w Polsce i Krzysztofa Skubiszewskiego, ministra spraw zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej [Góralski 1998, 20-22].

Po podpisaniu umowy międzynarodowej pojawiły się wątpliwości dotyczące ratyfikacji Konkordatu. Kwestionowano przede wszystkim jego zgodność z Konstytucją z 1952 r.⁹, a następnie potrzebę dostosowania do Konstytucji RP z 1997 r. Wskutek braku woli politycznej, Sejm podjął uchwałę zawieszającą zgodę na jego ratyfikację. Dopiero 8 stycznia 1998 r. Sejm uchwalił ustawę o ratyfikacji Konkordatu. Ratyfikacja nastąpiła w dniu 23 lutego 1998 r. przez złożenie podpisów przez prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego i papieża Jana Pawła II. Dnia 25 marca 1998 r. miała miejsce w Watykanie wymiana dokumentów ratyfikacyjnych między premierem Jerzym Buzkiem i Sekretarzem Stanu Stolicy Apostolskiej, Angelo Sodano. Wejście w życie Konkordatu nastąpiło w dniu 25 kwietnia 1998 r. [Krukowski 2002, 297].

Konkordat polski składa się z uroczystego wstępu, czyli Preambuły, zawierającej podstawowe założenia Konkordatu i 29 artykułów.

⁶ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2018 r., poz. 380 z późn. zm. [dalej cyt.: u.s.p.K.k.].

⁷ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o ubezpieczeniu społecznym duchownych, Dz. U. Nr 29, poz. 156 z późn. zm.

⁸ Nuncjusz apostolski, jako szef misji dyplomatycznej, prowadzi rokowania dotyczące relacji między państwem a Kościołem, a także – po zakończonych negocjacjach – parafuje uzgodniony tekst i składa podpis pod dokumentem. Ratyfikacji dokonuje Biskup Rzymu [Sitarz 2013, 56].

⁹ M.in. w przedmiocie zasady rozdziału Kościoła od państwa.

2. PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA KONKORDATU POLSKIEGO

Przesłanki, jakimi kierowały się Strony przy zawieraniu Konkordatu zawarte są w Preambule, i mają charakter: 1) polityczny (wola Stron osiągnięcia „trwałego i harmonijnego uregulowania stosunków między Kościołem i państwem” oraz troska o pomyślny rozwój Państwa Polskiego); 2) socjologiczny (religia katolicka jakkolwiek jest wyznawana przez większość społeczeństwa polskiego, ale nie jest ten fakt związany z jakimikolwiek przywilejami dla Kościoła katolickiego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej); 3) historyczny (zwrócenie uwagi na takie fakty, jak: znaczenie pontyfikatu Jana Pawła II czy rola Kościoła w historii Państwa Polskiego); 4) aksjologiczny (odwołanie się przez Strony do wartości uniwersalnych, jakimi są „godność osoby ludzkiej i jej prawa”); 5) prawny (odwołanie się Strony kościelnej do prawa kanonicznego i Strony państwowej do „zasad konstytucyjnych i ustaw”) [tamże, 298-99].

3. REGULACJE PRAWNE DOTYCZĄCE SYTUACJI KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO W RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Zasady proklamowane na Soborze Watykańskim II, tj. 1) zasada autonomii i niezależności Kościoła i państwa; 2) zasada współdziałania Kościoła i państwa i 3) zasada wolności religijnej, zostały potwierdzone i uszczegółowione w *Konkordacie między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską*.

3.1. Osobowość prawna Kościoła katolickiego i jego jednostek organizacyjnych

Na mocy Konkordatu nastąpiło uznanie osobowości publicznoprawnej Kościoła katolickiego w Polsce (art. 4 ust. 1). Wskazuje na to przede wszystkim atrybut „autonomii i niezależności” Kościoła katolickiego i Rzeczypospolitej – każdego w swoim zakresie (art. 1), co oznacza, iż państwo szanuje niezależność Kościoła w pełnieniu misji duchowej, natomiast Kościół szanuje państwo w sprawach doczesnych. Uznanie osobowości praw-

nej Kościoła przez państwo jest niezbędnym warunkiem realizacji przez Kościół swojej misji w danym państwie¹⁰.

W związku z podmiotowością publicznoprawną Stolicy Apostolskiej w stosunkach międzynarodowych, utrzymuje stosunki dyplomatyczne z państwami i innymi pomiotami prawa międzynarodowego. Dlatego też układające się Strony potwierdziły wolę kontynuacji wzajemnych relacji za pośrednictwem stałych przedstawicieli dyplomatycznych w randze nuncjusza apostolskiego i ambasadora nadzwyczajnego pełnomocnego RP przy Stolicy Apostolskiej (art. 2).

Rzeczpospolita Polska uznaje osobowość prawną jednostek organizacyjnych Kościoła katolickiego – terytorialnych i personalnych – które uzyskały taką osobowość na podstawie przepisów prawa kanonicznego (art. 4 ust. 2). Osobowość cywilnoprawną „w trybie ustawowym” otrzymały następujące jednostki organizacyjne Kościoła katolickiego: Konferencja Episkopatu Polski (art. 6 u.s.p.K.k.) oraz uczelnie kościelne: Katolicki Uniwersytet Lubelski, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Wydziały Teologiczne w Warszawie, Wrocławiu i Poznaniu oraz Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego w Krakowie (art. 9 u.s.p.K.k.).

„Drugim trybem” uzyskania osobowości cywilnoprawnej przez kościelne jednostki organizacyjne jest powiadomienie właściwego organu administracji państwowej przez kompetentną władzę kościelną o utworzeniu nowej jednostki organizacyjnej. Uznanie osobowości prawnej instytucji kościelnych, które uzyskały taką osobowość na podstawie prawa kanonicznego następuje po „stosownym powiadomieniu” przez władzę kościelną (np. biskup diecezjalny, Konferencja Episkopatu Polski) kompetentnych organów państwowych w trybie administracyjnym. Do tej kategorii osób, zgodnie z ustawą z 17 maja 1989 r., należą: kościelne osoby terytorialne (metropolie, archidiecezje, diecezje, administratury apostolskie, parafie) i kościelne osoby personalne (Caritas Polska, Caritas diecezjalna, Papieskie Dzieła Misyjne, Ordynariat Polowy, kapituły, parafie personalne, konferencje wyższych przełożonych zakonnych, instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostolskiego, prowincje zakonne, wyższe i niższe seminaria duchowne diecezjalne i seminaria duchowne zakonne).

„Trzecim trybem” jest tryb rejestracji sądowej lub administracyjnej (art. 4 ust. 3). Jednostki organizacyjne Kościoła katolickiego mogą uzyskać osobowość prawną, jeżeli zostaną erygowane przez kompetentną władzę

¹⁰ Szerzej zob. Sitarz 2012, 1051-64.

kościelną i na jej wniosek, po spełnieniu wymogów przewidzianych w prawie polskim, zostaną wpisane do rejestru określonej grupy osób prawnych [Krukowski 2013, 839-40]. Konsekwencją uznania osobowości prawnej jednostek Kościoła katolickiego jest możliwość uczestniczenia w obrocie prawnym zgodnie z prawem polskim.

3.2. Dokonywanie zmian w strukturze terytorialnej Kościoła i obsadzanie stanowisk kościelnych

Kościół w Polsce w umowie międzynarodowej ma zagwarantowane swobodne pełnienie swojej misji i jurysdykcji, zgodnie z prawem kanonicznym i z poszanowaniem wolności religijnej. Strona państwowa zapewnia Kościołowi „publiczne pełnienie swojej misji”, czyli państwo nie ogranicza praw Kościoła wyłącznie do posługi duchowej w życiu prywatnym, a także „bez różnicy obrządków”, czyli jednakowego traktowania przez państwo obrządku łacińskiego czy jednego z obrządków Kościołów wschodnich. Kościół może swobodnie wykonywać swoją jurysdykcję, czyli sprawować względem swoich wiernych władzę ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą oraz swobodnie „administrować i zarządzać swoimi sprawami”, zarówno dobrami duchowymi, jak i doczesnymi (art. 5).

Szczegółowe gwarancje w zakresie pełnienia swojej misji i jurysdykcji przez Kościół katolicki w Rzeczypospolitej obejmują wolność Kościoła katolickiego w dokonywaniu zmian w swojej strukturze organizacyjnej dotyczących tworzenia struktur terytorialnych i personalnych, zgodnie z prawem kanonicznym. Podjęcie decyzji przez właściwą władzę kościelną (Stolica Apostolska, biskup diecezjalny) w tym przedmiocie nie wymaga uprzedniej zgody władzy państwowej. Kościołowi katolickiemu w Polsce przysługuje prawo erygowania, zmiany i znoszenia swoich jednostek organizacyjnych (art. 6 ust. 1), czyli m.in. zmiana granic, przeniesienie siedziby, podział na jednostki mniejsze. Układające się Strony ponadto postanowiły, że: a) żadna część terytorium polskiego nie będzie włączona do diecezji lub prowincji kościelnej, mającej swą siedzibę poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej (art. 6 ust. 2); b) żadna diecezja mająca swą stolicę w Rzeczypospolitej Polskiej nie będzie rozciągała się poza granice Państwa Polskiego (art. 6 ust. 3); c) biskup należący do Konferencji Episkopatu Polski, nie będzie należał do krajowej konferencji biskupów w innym państwie (art. 6 ust. 4); d) biskup niebędący obywatelem polskim, nie może być członkiem

Konferencji Episkopatu Polski ani sprawować jurysdykcji na terytorium Polski, z wyjątkiem legata papieskiego (art. 6 ust. 5).

Ponadto gwarancje w zakresie pełnienia swojej misji i jurysdykcji dotyczą swobody w obsadzaniu urzędów kościelnych, tj. mianowanie kandydatów na urzędy kościelne w granicach terytorium Rzeczypospolitej Polskiej należy do wyłącznej kompetencji władzy kościelnej i nie wymaga uzgodnień z władzami państwowymi (art. 7 ust. 1-2). Ponadto Strony postanowiły, że Stolica Apostolska będzie mianować biskupami w Polsce duchownych, którzy są obywatelami polskimi (art. 7 ust. 3), a także, w odpowiednim czasie poprzedzającym ogłoszenie nominacji biskupa diecezjalnego, Stolica Apostolska – „możliwie szybko” – podaje jego nazwisko do poufnej wiadomości Rządu Rzeczypospolitej Polskiej (art. 7 ust. 4).

3.3. Swoboda komunikowania się i sprawowania kultu

Strona państwowa gwarantuje Kościołowi katolickiemu wolność komunikowania się w dwóch płaszczyznach: a) między Stolicą Apostolską a biskupami oraz osobami fizycznymi i prawnymi w Polsce (np. wizyta *ad limina Apostolorum*) oraz b) między Konferencją Episkopatu Polski i biskupami w Rzeczypospolitej Polskiej oraz z konferencjami biskupów i biskupami innych państw, a także „innymi wspólnotami, instytucjami, organizacjami i osobami w kraju i za granicą” (art. 3)¹¹.

Państwo zapewnia Kościołowi katolickiemu w Rzeczypospolitej Polskiej wolność sprawowania kultu bez względu na obrządek i zgodnie z prawem kanonicznym. Wolność ta odnosi się przede wszystkim do swobody organizowania kultu przez władzę kościelną zgodnie z przepisami prawa kanonicznego oraz z zachowaniem odpowiednich przepisów prawa polskiego dotyczących bezpieczeństwa i porządku publicznego (art. 8 ust. 1-2).

Szczegółowe regulacje w zakresie swobody publicznego sprawowania kultu są następujące: 1) miejscom przeznaczonym przez właściwą władzę kościelną do sprawowania kultu i grzebania zmarłych państwo gwarantuje w tym celu nienaruszalność. Z ważnych powodów i za zgodą kompetentnej władzy kościelnej można przeznaczyć te miejsca na inny użytek. Regulacja ta jednak nie ogranicza stosowania prawa polskiego w przypadkach wyłączenia (art. 8 ust. 3); 2) sprawowanie kultu odbywa się bez uzgodnienia z organami władzy administracyjnej, jeżeli ma miejsce w kościołach,

¹¹ Szerzej zob. Góralski i Adamczewski 1994, 29-31.

kaplicach, budynkach kościelnych i na gruntach kościelnych oraz w innych pomieszczeniach służących katechizacji lub organizacjom kościelnym, a także w innych miejscach, z wyjątkiem dróg i placów publicznych oraz pomieszczeń użyteczności publicznej. Sprawowanie kultu na placach i drogach publicznych podlega uzgodnieniu z właściwymi organami państwowymi ze względu na bezpieczeństwo i porządek publiczny (art. 8 ust. 4); 3) władze państwowe mają prawo podjąć niezbędne działania w miejscach przeznaczonych do sprawowania kultu także bez uprzedniego powiadomienia władzy kościelnej, jeśli jest to konieczne ze względu na ochronę życia, zdrowia lub mienia (art. 8 ust. 5).

W wolność sprawowaniu kultu wpisuje się poszanowanie niedzieli i dni świątecznych, podczas których można wziąć udział w sprawowaniu kultu publicznego. W Kościele katolickim w Rzeczypospolitej Polskiej katalog ten – poza niedzielami – obejmuje 8 dni świątecznych: 1 stycznia (uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi), 6 stycznia (Święto Trzech Króli), drugi dzień Wielkanocy, Boże Ciało, 15 sierpnia (uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny), 1 listopada (dzień Wszystkich Świętych), 25 grudnia (pierwszy dzień Bożego Narodzenia), 26 grudnia (drugi dzień Bożego Narodzenia)¹². Rozszerzenie powyższego wykazu dni świątecznych może nastąpić po porozumieniu się Strony kościelnej i państwowej w formie umowy międzynarodowej.

3.4. Ochrona małżeństwa i rodziny

W zakresie ochrony małżeństwa i rodziny należy wskazać dwie szczególne regulacje zawarte w Konkordacie, tj. 1) uznanie skutków cywilnych małżeństwa zawartego według formy kanonicznej i 2) współdziałanie państwa i Kościoła na rzecz małżeństwa i rodziny.

¹² Ponadto w Polsce na mocy ustawy z dnia 10 stycznia 2018 r. *o ograniczeniu handlu w niedziele i święta oraz w niektóre inne dni* (Dz. U. poz. 305 z późn. zm.), która weszła w życie z dniem 1 marca 2018 r. w niedziele i święta w placówkach handlowych zakazano, z wyjątkami wskazanymi w ustawie: handlu oraz wykonywania czynności związanych z handlem, oraz powierzania pracownikowi lub zatrudnionemu wykonywania pracy w handlu oraz wykonywania czynności związanych z handlem (art. 5). W okresie od dnia 1 marca do dnia 31 grudnia 2018 r. zakaz nie obowiązuje w pierwszą i ostatnią niedzielę każdego miesiąca kalendarzowego (art. 16 ust. 1), natomiast w okresie od dnia 1 stycznia do dnia 31 grudnia 2019 r. zakaz nie obowiązuje w ostatnią niedzielę każdego miesiąca kalendarzowego (art. 17 ust. 1).

W Polsce, zawarcie małżeństwa kanonicznego może wywierać skutki także w porządku państwowym. Osoby, które chcą, aby zawierany przez nich związek małżeński wywarł skutki zarówno w płaszczyźnie kościelnej, jak i państwowej, nie muszą powtarzać go na forum państwowym. Skuteczność zawarcia małżeństwa kanonicznego na płaszczyźnie państwowej zależy jednak od spełnienia określonych wymogów: 1) brak przeszkody wynikającej z prawa polskiego; 2) zgodne oświadczenie woli nupturientów dotyczące wywarcia takich skutków; 3) dokonanie wpisu w aktach stanu cywilnego na wniosek przekazany Urzędowi Stanu Cywilnego przez duchownego w terminie 5 dni od zawarcia małżeństwa. Termin ten ulega przedłużeniu, jeżeli nie został dotrzymany z powodu siły wyższej, do czasu ustania tej przyczyny (art. 10 ust. 1).

Strony ustaliły w formie klauzuli odsyłającej, iż celem wprowadzenia w życie powyższych postanowień, należy zmienić w tym zakresie przepisy prawa polskiego. Dlatego też na podstawie ustawy z dnia 24 lipca 1998 r. *o zmianie ustaw – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks postępowania cywilnego, Prawo o aktach stanu cywilnego, ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw*¹³, do prawa polskiego zostały wprowadzone zmiany konieczne do wejścia w życie art. 10.

Nie wywierają skutków w porządku państwowym orzeczenia sądów kościelnych w sprawach stwierdzenia nieważności małżeństwa, jak też nie wywierają skutków w porządku kościelnym orzeczenia sądów państwowych (art. 10 ust. 3-4).

W odniesieniu do małżeństwa i rodziny, Strony deklarują „wolę współdziałania na rzecz obrony i poszanowania instytucji małżeństwa i rodziny, będących fundamentem społeczeństwa” (art. 11 ust. 1). Strona kościelna ponadto potwierdza doktrynę katolicką o małżeństwie, a także wyraża troskę Kościoła o godność i wartość rodziny (art. 11 ust. 2). Należy podkreślić, że jest to deklaracja jednostronna, ponieważ ustawodawstwo Rzeczypospolitej Polskiej dopuszcza np. instytucję rozwodu [Krukowski 2002, 316].

¹³ Dz. U. Nr 117, poz. 757.

3.5. Działalność oświatowo-wychowawcza

Gwarancje odnoszące się do szeroko pojmowanej działalności oświatowo-wychowawczej dotyczą: 1) nauczania religii w szkołach publicznych; 2) katechizacji dorosłych oraz praktyk religijnych w miejscach zbiorowego wypoczynku; 3) prawa Kościoła do zakładania i prowadzenia placówek oświatowych i wychowawczych; 4) prawa Kościoła do zakładania i prowadzenia szkół wyższych.

Nauczanie religii odbywa się w szkołach publicznych podstawowych i ponadpodstawowych oraz w przedszkolach, prowadzonych przez organy administracji państwowej i samorządowej, „w ramach planu zajęć szkolnych i przedszkolnych” (art. 12 ust. 1). Gwarancje nauczania religii w szkołach publicznych zapewniają nauczanie religii w szkołach publicznych tym uczniom, których rodzice wyrażą taką wolę. W sprawach treści nauczania i wychowania religijnego, nauczyciele religii podlegają przepisom kościelnym, zaś w innych – przepisom państwowym (art. 12 ust. 4)¹⁴. Ponadto nauczyciele religii mają mieć upoważnienie (misja kanoniczna) od biskupa, natomiast cofnięcie tego upoważnienia oznacza utratę prawa do nauczania religii (art. 12 ust. 3) [Krukowski 2013, 847].

Na mocy Konkordatu Kościołowi przysługuje prawo do prowadzenia katechezy dorosłych, łącznie z duszpasterstwem akademickim (art. 12 ust. 5). Dzieci i młodzież katolicka korzystająca z form zbiorowego wypoczynku (np. kolonie, obozy), mają prawo do wykonywania praktyk religijnych, w szczególności uczestniczenia we Mszy św. w niedzielę i święta (art. 13).

Konkordat gwarantuje Kościołowi katolickiemu prawo zakładania i prowadzenia placówek oświatowych i wychowawczych, w tym przedszkoli oraz szkół wszystkich rodzajów (prywatnych i publicznych), zgodnie z przepisami prawa kanonicznego i na zasadach określonych w odpowiednich ustawach (art. 14 ust. 1). Państwo gwarantuje udzielanie dotacji szkołom wyznaniowym z budżetu państwa lub organów samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez odpowiednie ustawy (art. 14 ust. 4).

Strona państwowa zagwarantowała Kościołowi prawo zakładania i prowadzenia szkół wyższych, w tym uniwersytetów, odrębnych wydziałów i wyższych seminariów duchownych oraz instytutów naukowo-badawczych

¹⁴ Porozumienie pomiędzy Konferencją Episkopatu Polski oraz Ministrem Edukacji Narodowej z dnia 31 maja 2016 r. w sprawie kwalifikacji zawodowych wymaganych od nauczycieli religii, Dz. Urz. MEN, poz. 21.

(art. 15 ust. 1). Ich status prawny, tryb i zakres uznawania przez państwo kościelnych stopni i tytułów naukowych oraz status prawny wydziałów teologii na uniwersytetach państwowych regulują umowy między Rządem a Konferencją Episkopatu Polski¹⁵.

3.6. Działalność humanitarna i charytatywno-opiekuńcza

W Konkordacie potwierdzono gwarancje dotyczące swobody prowadzenia działalności o charakterze misyjnym, charytatywnym i opiekuńczym, a także tworzenia specjalnych struktur organizacyjnych zajmujących się taką działalnością (art. 21 ust. 1). Ponadto, Kościół może organizować zbiórki na cele religijne, kościelną działalność charytatywno-opiekuńczą, naukową, oświatową i wychowawczą, utrzymanie duchownych. Jeżeli zbiórki te są przeprowadzane „w obrębie terenów kościelnych, kaplic oraz w miejscach i okolicznościach zwyczajowo przyjętych w danej okolicy i w sposób tradycyjnie ustalony”, są wyjęte spod przepisów prawa polskiego o zbiórkach publicznych (art. 21 ust. 2).

Działalność kościelnych osób prawnych służąca celom humanitarnym, charytatywno-opiekuńczym, naukowym i oświatowo-wychowawczym, została zrównana w prawie z tego typu działalnością prowadzoną przez instytucje państwowe (art. 22 ust. 1).

3.7. Duszpasterstwo wojskowe

Opiekę duszpasterską w wojsku polskim względem katolików zapewnia Ordynariat Wojskowy. Strona kościelna i państwowa potwierdziły status prawny Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego, kierowanego przez biskupa polowego (art. 16). Ordynariat został reaktywowany przez Stolicę Apostolską na mocy dekretu Kongregacji ds. Biskupów z dnia 21 stycznia 1991 r. Funkcjonuje zgodnie z konstytucją apostolską Jana Pawła II *Spiri-*

¹⁵ Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Konferencją Episkopatu Polski w sprawie statusu prawnego szkół wyższych zakładanych i prowadzonych przez Kościół Katolicki, w tym uniwersytetów, odrębnych wydziałów i wyższych seminariów duchownych, oraz w sprawie trybu i zakresu uznawania przez Państwo stopni i tytułów nadawanych przez te szkoły wyższe stanowiąca załącznik do obwieszczenia Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 29 lipca 1999 r. o wykonaniu Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, Dz. U. Nr 63, poz. 727.

*tuali militum curae*¹⁶ i własnym statutem, a także zgodnie z przepisami prawa polskiego.

Konkordat zawiera następujące regulacje szczegółowe dotyczące duszpasterstwa wojskowego i służby wojskowej duchownych: a) zapewnienie żołnierzom w czynnej służbie wojskowej możliwości swobodnego uczestnictwa we Mszy św. w niedziele i święta, jeżeli nie koliduje to z ważnymi obowiązkami służbowymi; b) zwolnienie duchownych od obowiązkowej służby wojskowej – z uwagi na niemożliwość pogodzenia zajęć duszpasterskich z odbywaniem służby wojskowej. Konkordat gwarantuje przeniesienie do rezerwy duchownych diecezjalnych i zakonnych po ślubach wieczystych. Ponadto gwarantuje odroczenie służby wojskowej alumnów wyższych seminariów duchownych oraz osób zakonnych po ślubach czasowych i nowicjuszy ze względu na odbywanie nauki. Układające się strony postanowiły, iż w celu odbycia ćwiczeń wojskowych koniecznych do pełnienia funkcji kapelana wojskowego, można powołać kapłanów przeniesionych do rezerwy, ale na wniosek kompetentnego przełożonego kościelnego; c) w czasie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny władza kościelna skieruje dodatkowych kapłanów do pełnienia funkcji kapelanów wojskowych, a diakonów, alumnów wyższych seminariów duchownych oraz członków instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego – do służby sanitarnej lub służby w obronie cywilnej (art. 16 ust. 5).

3.8. Duszpasterstwo w zakładach penitencjarnych, wychowawczych, opieki zdrowotnej i społecznej oraz duszpasterstwo mniejszości narodowych

Uprawnienie do korzystania z możliwości spełniania praktyk religijnych mają również osoby, które znajdują się w specjalnych zakładach z powodu choroby lub pozbawienia wolności, tj. w szczególności w zakładach penitencjarnych, wychowawczych, resocjalizacyjnych, opieki zdrowotnej i społecznej (art. 17 ust. 1). Do zakresu „praktyk religijnych” należą: uczestnictwo we Mszy św. w niedziele i święta, uczestnictwo w katechizacji i rekolekcjach, a także praktyki indywidualne, np. spowiedź czy przystępowanie do sakramentów świętych (art. 17 ust. 2). Biskup diecezjalny

¹⁶ Ioannes Paulus PP. II, *Constitutio apostolica qua nova canonica ordinatio pro spiritali militum curae datur Spirituali militum curae* (21.04.1986), AAS 78 (1986), s. 481-86; tekst polski w: *Ustrój hierarchiczny Kościoła. Wybór źródeł*, red. i oprac. W. Kacprzyk, M. Sitarz, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006, s. 211-16.

zobowiązany jest skierować do wyżej wymienionych instytucji kapelanów, zaś instytucje te są zobowiązane do zawarcia w tym przedmiocie stosownej umowy (art. 17 ust. 3). Biskup diecezjalny zobowiązany jest na mocy art. 18 Konkordatu do zapewnienia posługi duszpasterskiej także członkom mniejszości narodowych i katechizacji w języku danej mniejszości narodowej [Góralski i Adamczewski 1994, 97].

3.9. Dostęp do środków społecznego przekazu

W celu swobodnej realizacji misji Kościoła w Rzeczypospolitej Polskiej, państwo zagwarantowało: a) prawo do drukowania, wydawania i rozpowszechniania publikacji związanych z posłannictwem Kościoła na zasadach prawa powszechnie obowiązującego, a w konsekwencji prawo do zakładania i posiadania przez kościelne osoby prawne wydawnictw czy zakładów poligraficznych; b) prawo do posiadania i używania własnych środków społecznego przekazu, np. radia, telewizji; c) prawo do emitowania własnych programów w publicznej radiofonii i telewizji, z zachowaniem prawa polskiego.

3.10. Zakładanie stowarzyszeń i organizacji dla celów związanych z misją Kościoła

Zgodnie z proklamowaną przez Sobór Watykański II zasadą autonomii i niezależności Kościoła i państwa, jak też z zasadą wolności religijnej w wymiarze indywidualnym i instytucjonalnym, układające się Strony potwierdziły uprawnienie Kościoła dotyczące wolności w zakresie zakładania stowarzyszeń i organizacji dla celów związanych z misją Kościoła. Państwo gwarantuje wiernym możliwość zrzeszania się zgodnie z własnymi przekonaniami. Uprawnienie to obejmuje: a) poszanowanie prawa wiernych do zakładania stowarzyszeń lub wstępowania do istniejących stowarzyszeń „zgodnie z prawem kanonicznym i w celach określonych w tym prawie”; b) poszanowanie przepisów prawa polskiego, jeżeli stowarzyszenia poprzez swoją działalność wkraczają w zakres prawa polskiego (art. 19).

3.11. Ochrona zabytków, budownictwo sakralne i kościelne oraz cmentarze

Kościół, aby mógł w sposób wolny i swobodny realizować swoją misję w świecie, potrzebuje obiektów sakralnych. W Konkordacie potwierdzono prawo Kościoła do budowy, rozbudowy i konserwacji obiektów sakralnych i kościelnych oraz cmentarzy, zgodnie z prawem polskim, a także uznano kompetencje biskupa lub innego ordynariusza w przedmiocie podjęcia decyzji w wyżej wymienionych sprawach. Decyzja w sprawie budowy obiektów sakralnych i kościelnych oraz założenia cmentarza ma być zainicjowana przez władze kościelne, ale po uprzednim uzgodnieniu miejsca z kompetentną władzą i po uzyskaniu wymaganych prawem decyzji administracyjnych (art. 24).

Ponadto Strona państwowa w Konkordacie polskim potwierdziła: „Rzeczpospolita Polska w miarę możliwości udziela wsparcia materialnego w celu konserwacji i remontowania zabytkowych obiektów sakralnych i budynków towarzyszących, a także dzieł sztuki stanowiących dziedzictwo kultury” (art. 22 ust. 4).

3.12. Sprawy majątkowe

Kościółowi katolickiemu w Rzeczypospolitej Polskiej państwo gwarantuje swobodne pełnienie swojej misji oraz zarządzanie i administrowanie jego sprawami na podstawie prawa kanonicznego (art. 5). Kościelne osoby prawne na mocy prawa wrodzonego (*ius nativum*) mogą – zgodnie z przepisami prawa polskiego – nabywać, posiadać, użytkować i zbywać mienie nieruchomości i ruchome oraz nabywać i zbywać prawa majątkowe (art. 23). Władza państwowa nie nadaje tego prawa, ale powinna go uznawać i chronić jako konsekwencję poszanowania prawa każdego człowieka do wolności religijnej [Kaleta 2017, 19-20]. Dlatego też powyższa regulacja stanowi uznanie przez państwo zdolności osób prawych Kościoła katolickiego w dziedzinie praw majątkowych.

Polska jest państwem świeckim, dlatego co do zasady nie finansuje działalności instytucji kościelnych związanej ze sprawowaniem kultu. Jeżeli jednak instytucje kościelne prowadzą działalność na rzecz zadań analogicznych do zadań realizowanych przez instytucje państwowe, np. działalność charytatywno-opiekuńcza lub oświatowo-wychowawcza, mogą otrzymać subwencje z budżetu państwa (art. 22) [Krukowski 2013, 854]. Ponad-

to kościelne osoby prawne mogą zakładać fundacje, do których stosuje się przepisy prawa polskiego (art. 26). Fundacje te mogą gromadzić środki finansowe i wydawać je zgodnie z celami wskazanymi w statucie.

PODSUMOWANIE

Z przeprowadzonej analizy wybranych postanowień Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską należy wyprowadzić następujące wnioski:

1) Konkordat został podpisany 28 lipca 1993 r., natomiast ratyfikowany dopiero 23 lutego 1998 r. Zaliczany jest do pierwszej tego typu umowy międzynarodowej, jaką zawarła Stolica Apostolska z państwem postkomunistycznym Europy Środkowo-Wschodniej.

2) W Konkordacie zostały potwierdzone i uszczegółowione zasady proklamowane na Soborze Watykańskim II, tj. 1) zasada autonomii i niezależności Kościoła i państwa; 2) zasada współdziałania Kościoła i państwa i 3) zasada wolności religijnej.

3) Przedmiot Konkordatu dotyczy w szczególności następujących spraw zagwarantowanych Kościołowi w Polsce: a) uznania osobowości prawnej Kościoła katolickiego i jego jednostek organizacyjnych; b) swobody Kościoła w dokonywaniu zmian w swojej strukturze terytorialnej i obsadzaniu stanowisk kościelnych; c) wolności komunikowania się; d) wolności organizowania i sprawowania kultu przez władzę kościelną; e) ochrony małżeństwa i rodziny, a zwłaszcza uznania skutków cywilnych małżeństwa zawartego według formy kanonicznej i współdziałania państwa i Kościoła na rzecz małżeństwa i rodziny; f) działalności oświatowo wychowawczej, w tym nauczania religii w szkołach publicznych, katechizacji dorosłych oraz praktyk religijnych w miejscach zbiorowego wypoczynku, zakładania i prowadzenia placówek oświatowych i wychowawczych, zakładania i prowadzenia szkół wyższych; g) działalności humanitarnej i charytatywno-opiekuńczej; h) duszpasterstwa wojskowego, w zakładach penitencjarnych, wychowawczych, opieki zdrowotnej i społecznej oraz duszpasterstwa mniejszości narodowych; i) swobodnego dostępu do środków społecznego przekazu; j) zakładania stowarzyszeń i organizacji dla celów związanych z misją Kościoła; k) budownictwa sakralnego i kościelnego; l) spraw majątkowych.

PIŚMIENNICTWO

- Góralski, Wojciech. 1998. *Konkordat polski 1993 od podpisania do ratyfikacji*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej.
- Góralski, Wojciech, i Witold Adamczewski. 1994. *Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z 28 lipca 1993 r.* Płock: Płockie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Kaleta, Paweł. 2017. *Prawne aspekty zarządzania dobrami kościelnymi*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Krukowski, Józef. 1995. *Konkordaty współczesne. Doktryna. Teksty (1964-1994)*. Warszawa: Wydawnictwo Civitas Christiana.
- Krukowski, Józef. 2002. *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*. Wyd. 2. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Krukowski, Józef. 2013. „Prawo wyznaniowe w Polsce.” W *Synteza prawa polskiego. Od 1989 roku*, red. Tadeusz Guz, Jan Głuchowski, i Maria R. Pałubska, 831-59. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Sitarz, Mirosław. 2010. „Wpływ relacji państwo-Kościół na stabilność Rzeczypospolitej. Zarys problematyki.” W *Bezpieczeństwo Polski. Historia i współczesność*, red. Lech Antonowicz, Tadeusz Guz, i Maria R. Pałubska, 271-78. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Sitarz, Mirosław. 2012. “L’atto amministrativo canonico e l’ordinamento giuridico statale.” In *La funzione amministrativa nell’ordinamento canonico. XIV Congresso Internazionale di Diritto Canonico, Varsavia, 14-18 settembre 2011*, red. Józef Wroczeński, i Marek Stokłosa, 1051-64. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Sitarz, Mirosław. 2013. „Rodzaje i kompetencje legatów papieskich.” W *Fides – Veritas – Iustitia. Księga Pamiątkowa dedykowana Księdzu Biskupowi Antoniemu Stankiewiczowi*, red. Piotr Stanisz, Leszek Adamowicz, i Marta Greszatu-Telusiewicz, 45-59. Lublin: Towarzystwo Wydawnictw Naukowych „Libropolis”.
- Włodarczyk, Tadeusz. 1986. *Konkordaty. Zarys historii ze szczególnym uwzględnieniem XX wieku*. Wyd. 2. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

**Geneza i przedmiot Konkordatu
między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z 1993 roku**

Streszczenie

Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską został podpisany 28 lipca 1993 r., natomiast ratyfikowany 23 lutego 1998 r. Ta międzynarodowa umowa potwierdziła i uszczegółowiła zasady proklamowane na Soborze Watykańskim II: 1) zasadę autonomii i niezależności Kościoła i państwa; 2) zasadę współdziałania Kościoła i państwa; 3) zasadę wolności religijnej. Konkordat reguluje m.in. następujące sprawy: uznanie osobowości prawnej Kościoła katolickiego i jego jednostek organizacyjnych; swobodę Kościoła w dokonywaniu zmian w strukturze terytorialnej Kościoła; ochronę małżeństwa i rodziny, a zwłaszcza uznanie skutków cywilnych małżeństwa zawartego według formy kanonicznej i współdziałanie państwa i Kościoła na rzecz małżeństwa i rodziny.

Słowa kluczowe: Kościół; państwo; Stolica Apostolska; negocjacje

**The Origin and Subject of the 1993 Concordat
Between the Holy See and the Republic of Poland****S u m m a r y**

The Concordat between the Holy See and the Republic of Poland was signed on 28 July 1993 and ratified on 23 February 1998. This international agreement confirmed and specified the principles proclaimed at the Second Vatican Council: 1) the principle of autonomy and independence of the Church from the State; 2) the principle of cooperation between the Church and the State; 3) the principle of religious freedom. The Concordat regulates among others the following matters: recognition of the legal personality of the Catholic Church and its organizational units, the Church's discretion in making changes in its territorial structure; protection of marriage and family, and in particular recognition of the civil consequences of a marriage concluded according to the canonical form, and the cooperation of the state and the Church in matters of marriage and family.

Key words: Church; State; Holy See; negotiation

Information about Author: AGNIESZKA ROMANKO, PH.D. – associate professor, Department of Public and Constitutional Church Law, Institute of Canon Law, Faculty of Law, Canon Law and Administration at the John Paul II Catholic University of Lublin; al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Poland; e-mail: agnieszka24@kul.pl; <https://orcid.org/0000-0001-9206-747X>

